

DİNİ VE SOSYAL BİR OLAY OLARAK ŞEYH BEDRETTİN HAREKETİ

Yrd. Doç. Dr. Ramazan KARAMAN*

I. BÖLÜM

A. HAYATI

Şeyh Bedrettin, XIV. asırda Edirne civarında bugün harabeleri mevcut Simavna'da kadılık yapan İsrail'in oğlu olarak 770 h./1386 M. tarihinde doğdu. Ailesinin, Selçukoğulları ile alâkasına bütün biyograflar işaret etmektedir. Şeyh Bedrettin'in torunu Halil, bu alâkayı gururlu bir lisanla anlatır.¹ Şakayık-ı Numaniye'nin yazdığına göre de; Şeyh Bedrettin'in soyu Selçuklu vezirlerine kadar dayanıyordu. Babası da Selçuklu Sultanı Alaattin'in kardeşi idi. Konya Selçuklukarı, şehzadelerini vezirlikte kullanmadıklarından, Şakayık'taki kardeşoğlu tabirinin kız çocuğu anlamına kullanıldığı sanılıyor.

Bu zat ki, adı İsrail idi. Sultan Orhan devrinde şimdi Simavna denilen Simavna'yi fethederek oraya hem hâkim hem de kadı olmuştu.² Şeyh Bedrettin, ilk tahsilini memleketinde ve Konya'da gördükten sonra Kahire'de Seyyit Şerif Cürcani ile birlikte, Müdeerris Mübarek Şah-ı Mantıkî'nin mantık, felsefe ve ilahiyat derslerine devam etti. Ahlatlı Şeyh Seyyid Hüseyin'e intisap etti ve bu şeyhin emri ile Tebriz'e gidip; o sırada Timur'un ulemâ arasında yaptırdığı ilmi mübahaselere iştirak ederek yüksek nüfuzunu tanıttı. Bedrettin bir aralık Mısır hükümdarlarından Al-Malik al-Zahir Sayf al-Din Berkük'ün oğlu Farah'a muallimlik yaptı. Ahlatlı şeyhin ölümü üzerine onun yerine geçti ve az zamanda şöhreti her tarafa yayıldı. Bir müddet Halep, Konya ve Tire'de dolaştı. O sırada Sakız Adası'nın Hıristiyan reisini müritleri arasına almağa muvaffak oldu. Sonra Edirne'ye gitti ve orada anasına ve babasına kavuştu.

Yıldırım Bayazid'in oğlu Musa Çelebi, şeyhi kendisine kazasker yaptı. Çelebi Mehmed'in kardeşlerine galebe çalarak saltanatı elde etmesi üzerine Bedrettin de bütün çoluğu çocuğu ile İzmit'e sürüldü ve orada oturmağa mecbur tutularak göz hapsine alındı. Şeyh burada boş durmuyor, gizli gizli adamlar ve müritler yetiştiriyordu. Bir müddet sonra Dobruca'ya geçti, sonra Deliorman'a yerleşti ve buradan her tarafa mektuplar ve adamlar göndererek propagandaya girişti. Şeyhin bu hareketi Çelebi Sultan Mehmet tarafında haber alınınca, üzerine bir kuvvet gönderildi...

* Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Öğretim Üyesi

¹ Fındıkoğlu, Z. F., *Sosyalistler-II Şeyh Bedrettin*, Türkiye Harsî ve İçtimai Araştırmalar Derneği Yay., S. 62, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1965, s. 2

² Namık Kemal, *Osmanlı Tarihi*, Hürriyet Yay., 1. Bsk., İstanbul 1971, C. I, s. 287

Mevlana Haydar Acemi'nin verdiği "Malı haram, kanı helal" yollu bir fetva üzerine Serez'de asıldı. (823/1420M.)³

B. ESERLERİ

Şeyh Bedrettin zamanın âlimleri arasında pek müstesna bir mevkie işgal ediyordu. Kendisi bilhassa fıkhıta mütebahhirdi.

1- Fıkha Dair Eserleri

- Lataif al-işaret: Fıkha dair ilk yazdığı eserdir.
- Cami al-Fusulayn: h. 1300 senesinde Mısır'da basılmıştır. Bu eserinde Seyhin tamamıyla kendi şahsiyetini aksettiren serbest düşünceleri vardır.
- al-Tashil (Lataif'in şerhi) Bu eserini İznik'te mahpus bulunduğu zaman yazmaya başlayıp; on iki ay gibi kısa bir müddet içinde bitirmişti.

2- Tasavvufa Dair Eserleri:

- Fusus al-Hikam (Haşiyesi)
- Masarrat al-kulûp
- Vâridât

3- Tefsire Dair Eseri: Nur-al Kulûp'tur.

4- Gramere Dair Eserleri:

- Ukûd al-Cevahir
- Çarağ al-Fütûh⁴

C- FİKİRLERİ

Simavnalı Şeyh Bedrettin, Şark'ın Campanella'sı veya More'u sayılacak kadar sosyalizm tarihine mal olabilecek büyük şahsiyetlerden biridir. Son zamanlarda onu, mensup olduğu medeniyet ve kültür geştalt'inden ayırarak âdetâ günümüzün Marksist Sosyalizm davası ile alâkalı görenlerin ve şüphesiz yanlış ve hatalı bir görüş takip ederek Türk Campanella'sının hüviyetini değıştirenlerin bulunması, Yunanlı Eflatun ile İngiliz More'un arasında bir Türk Bedrettin'e yer verilmesini ve Şeyhin hayat ve fikirlerinin belirtilmesini gerektirmektedir.⁵

Şeyh Bedrettin'in fikirlerine Varidat'ında rastlamaktayız. Varidat, aslında 100 kadar paragrafı ihtiva ediyor. Bunların bazısı bir veya birkaç cümleli, bazısı oldukça uzun. Elde mukayeseli tashihli metin yoktur. Gerek Arapçası gerek muhtelif tarihlerde yapılmış Türkçe tercümeleri Şeyh Bedrettin'in elinden çıkması lazım metne göre sıralanmış bulunuyor. Paragraf başlıkları içinde benzerleri çoktur. Musa Kazım tercümesi yalnız 88 paragraftan ibaret iken, Bezmi Nusret Kaygısız'ınki 100'e kadar çıkmaktadır. Muhtelif tercümelere bazı paragraflar birbirine yedirilmiştir.⁶

Şeyh, Varidat'ında birçok meseleleri, tamamıyla şahsi telakkisine göre izah eder: Allah'ın zatını, mahlukatından ayrı olarak kabûl etmez ve âlemin kadim olduğuna kaildir; İlahi irade dahi bir nesnenin istidadında olanı Allah'ın dilemesi demektir. Yoksa o nesnenin istidadında olmayanı Allah'ın istemeye salâhiyeti yoktur. Meşiyet, istidada tabîdir; Allah dilediğini yapar, fakat istidatta olanı diler.⁷

Şeyh Bedrettin'de irade nazariyesinin insanla ilgili tarafı zuhurların en asili yücesi olan insanın bu yücelikle mütenasip hareketlerinde görülüyor. Burada insanın davra-

³ İslâm Ansiklopedisi, Bedrettin Simavî Mad., C. II, s. 444-445.

⁴ İslâm Ansiklopedisi, Bedrettin Simavî Mad., C. II, s. 444-445.

⁵ Fındıkoğlu, Z. F., a.g.e., s. 2

⁶ a.g.e., s. 23

⁷ İ.A., Bedrettin Simavî Mad., s. 445

nış hürriyetine sahip olup olmadığı münakaşa edilmeksizin tefsir edilmiş, bir teolojik determinizm ile “Üstün insan-Surhomme” telakkisi arasına giren hususi bir görüşle karşılaştığımız şüphesizdir. İnsan davranışı, Kesret âleminin bir belirtisi ise de bu aslında yüce mertebeli insanı cihazlandıran “İstidat”ın eseridir. İnsan sadece İlahi'nin zuhur âleminde belirmesi için bir vasıttan başka bir şey değildir. Eğer tasavvuf bir sosyal hadise olarak göz önüne alınır, teolojik ve sosyolojik determinizmler arasında bir anlaşma temin edilirse belli alanlarda ilahi olan zaruret mutasavvıfın vicdanında akis bulacak, bu akisler sosyal aksiyon ihtiyacını doğuracaktır.⁸ (Bkz. H.Z. Ülken, İslâm Düşüncesi, 1946, C.II, s.104)

Şeyh, ahiret ve kıyameti, kıyametin alâmetlerini de, umumun telâkki ettiği şekilde kabûl etmez. Dünya ve ahiret farklarını itibari bir nisbet sayar ve ruhların vesair mücerredatında beden âleminden itibari bir nisbetle ayrılmış olduğunu ve beden âlemi kalkacak olursa; ruhlar ve mücerredattan hiç bir şey kalmayacağını, dünya ve ahiretin, cism ve ruh âleminin birbirine muvazi ve aynı zamanda ezeli ve ebedi bulunduğunu söyler. Şeyhe göre, Deccal, Dabbetü'l Arz ve emsali gibi, kıyamet alâmetinden sayılan eşrat-ı saatten şimdiye kadar hiçbiri zuhur etmediği gibi binlerce yıl sonra da yine bunlardan, umumiyetle kabûl edilen şekilde, bir şey belirmeyecektir. Şeyhin cismani haşir konusundaki fikri de umumî telakkiye tamamen aykırıdır. Bedrettin'e göre beden için beka yoktur ve fenadan sonra beden cüzilerinin yeniden bir araya gelmesi de mümkün değildir.

Şeyhe göre, cennet ve cehennem netice itibarıyla bu dünyadaki iyi ve kötü hareketlerin ruhlardaki acı veya tatlı tezahürlerinden ibaret demek oluyor. Bedrettin'in Batlamyus'un nazariyesine uyararak, cennetin sekiz ve cehennemin yedi kapısını yıldızlarla bulmağa çalıştığı görülmektedir.

Şeyh Bedrettin'in, cismani unsurların mutlaka zeval ve fena bulacağını, İsa'nın da ruhu ile diri, fakat bedeni ile ölü olduğuna kaildir ve bunu keşfi bir müşahedesini ile teyid eder.⁹

Şeyh Bedrettin'de Aile Nizamı:

Şeyh Bedrettin hareketini İslâm öncesi ve sonrası benzer hareketler zinciri içinde bir halka saydığımız takdirde “iştirak-i emvâl”in hemen daima “iştirak-i nisa” ile birlikte düşünüldüğü, hattâ bu ikinci “iştirak”in “Fücur-inceste”a kadar götürüldüğü görülür. Şeyh Bedrettin'de “Muharrematı istihlal-haram hareketleri helal sayma”ya dair isyankar bir düşüncenin işaretleri yok değildir. Fakat bunu bir “Mutlak fuhuş, promisküite-promiscuite”ye kadar ileri götürüleceğine asla ihtimal verilmez. Fıkıhla alâkalı eserleri, İslâmî aile hukukunun bütün prensiplerine saygı gösteren bir ciddi hukukçu elinden çıkmıştır. Kendisi sağlam bir aile an'anesi içinde büyümüştür.

Aile müessesesine hücum eden ve güya kadını hürriyete kavuşturmak isteyen bazı ütöplast sosyalistlerin, kendi bozuk aile hayatlarının tesiri altında kaldıkları ve cemiyetten intikam almak istedikleri doğru gibi ise Şeyh Bedrettin'de böyle bir psikolojik faktör de mevcut değildir.¹⁰

Şeyh, kamil insan nazariyesini ele alarak “İnsanlar cahiliyet zamanında müşahhas putlara tapıyorlar. Umulur ki, Allah hakkı izhar eder de kendine insanlar gereği gibi kullukta bulunurlar” diyor. Hakka yakınlık mertebelerini tamamlamış olan şeyhın bununla kendisini kastedtiğinden şüphe yoktur. Şeyh Bedrettin, halkın müşahhas ve

⁸ Fındıkoğlu, Z. F., a.g.e., s. 2

⁹ İ.A., Bedrettin Simavî Mad., s. 445-446

¹⁰ Fındıkoğlu, Z. F., a.g.e., s. 35-36

mevhum putlardan yüz çevirmesini isterken, kendisini ileri sürmüş ve bir sözü ile ordular teşkil ederek, dilediği gibi, devletler devirmeği kurmuştur. Nitekim Heşt Behişt sahibinin nakline göre Şeyh, gaibden aldığı emir ve işaretlerle, kendisine inananlar ile birlikte âlemi elde etmek için meydana çıkacağını ve ülkeleri kendi adamları arasında taksim edeceğini ilim kuvveti ile tevhit sırrının tahakkuku ile taklitçilerin millet ve mezheplerin temellerini yıkacağını ve bazı haram olan nesnelere helal kılacağını söylemekte idi. Buna göre Şeyh, kendine inananlardan bir devlet kuracak, Osmanlı toprağında yaşayan ahali arasındaki din farkını ortadan kaldıracak, Müslüman olmayanlar bile bu ülke taksiminden faydalanacaklardı. Şeyh, Heşt Behişt'te görüldüğü üzere saz ve şaraba izin veriyor, her şeyin insanlar arasında müşterek ve mübah olduğunu söylüyordu. Varidat'taki felsefi düşüncelerde şeyhin ibahakâr hareketlere çok müsait olduğunu gösteriyor.¹¹

II. BÖLÜM

ŞEYH BEDRETTİN HAREKETİ ÖNCESİ DURUM

A. ŞEYH BEDRETTİN HAREKETİ ÖNCESİ OSMANLININ SİYASİ VE SOSYAL YAPISI

1. Fetret Devri ve Özelliği:

Ankara Savaşı neticesinde Selçukî Sultanlığı'na musallat olan İran Moğolları'nın en sonunda Türkiye'yi hükümeteşsiz ve karmakarışık hale getirmelerinden beri, uzun bir gayret ile yeniden yaratılan siyasî birlik ve düzenli hayat, bir anda yok olarak âdeta yüz sene evvelki siyasî duruma geri dönmüş gibi bir hal doğmaktaydı. Memlekette çıkan isyanlar, göçebelerin -bilhassa Moğollar devrinden beri mevcudiyetlerini muhafaza eden kabilelerin- yerleşik halka musallat olmalarından ve soygunlarından çıkan huzursuzluklar da az değildi.¹²

Halbuki daha I. Murat ve Yıldırım Bayezit devrinden itibaren tatbik edilen bir iskan ve kolonizasyon siyaseti mevcuttu. Balkanlarda yeni fethedilen yerlere Türkmen aşiretleri ve Tatar kabileleri siyasî ve idari sebeplerle naklolunuyor, hem Anadolu'da sebep oldukları sosyal ve ekonomik çatışmalar önlenmiş oluyor, hem de Rumeli'de yoğun bir Türk kitlesinin mevcudiyeti sağlanıyordu ki, bu siyaset XVI. Ve hattâ XVII. asırda da devam edecektir.¹³

Herhangi bir 'isyân hareketinin bir köylü hareketi olarak izah edilmesi güçtür. Bütün tarihi devirlerde, her yerde her memlekette sükûn ve huzur zamanları olduğu gibi 'isyân ve karışıklık devirleri de olacaktır. Nitekim Balkanların Osmanlı Devleti hâkimiyeti zamanlarında zaman zaman ve sık sık görülen huzursuzluklar ilk Osmanlı Devirlerinde daha az görülmeye başlamıştır.

Türkiye'nin bütün tarihi boyunca bugünün siyasî buhran zamanlarında, bir takım sergerdelerin şurda burda toplanarak köy, kasaba ve şehirleri talan ettikleri, hattâ ahâlinin evlerine tecavüzde buldukları her zaman süregelmiştir. Ayrıca memlekette çok bulunan göçebeler dahil, anarşiden pay çıkarmak için beylerin etrafında silahlı kuvvetler teşkil ederek güçleri nisbetinde etrafa taarruz etmekteydiler.¹⁴

¹¹ İ.A., Bedrettin Simavî Mad., s. 445-446

¹² Akdağ, M., Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, 3. Bsk., Ankara 1979, C. I, s. 313

¹³ Gökbilgin, M.T., Türk Kültürü ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış, İ. Ü. E.F. Yay., İstanbul, 1977, s. 72

¹⁴ Akdağ, M., a.g.e., C. I, s. 336

Devrin Osmanlı cemiyetini siyasî hareketliliği içinde çok iyi görebiliriz. Timur İstilas ve Ankara Savaşı'nın doğurduğu neticeler, yeni kurulmakta olan, devlet binasını bir hayli sarsmış; ekonomik düzen namına ne varsa bozulmuştur.¹⁵

Bu arada esasen perişan durumda bulunan iç iktisadi yapı ve bu yapı içindeki sosyal sınıflar düzeni, Çelebiler arasındaki rekabetle büsbütün fenalaşmaktadır. Çelebilerden ikisinin, Musa ve Mehmet Çelebilerin, takip ettikleri ve ileride de takip edecekleri anlaşılabilir içtimaî davranışlar umumî çizgileri ile belli ise de diğerlerinin vaziyetlerini bilmiyoruz. Yalnız, Süleyman Çelebi yabancılarla ilişkilerini tanzim etmeğe ehemmiyet vermektedir. Yuvarlak bir hesapla 1400-1416 arasında on beş yıl içinde gâh Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında dostluk vücuda getirme, Müslümanlık ve Hıristiyanlık fevkinde bir din beraberliğinin rüzgarını estirme, gâh Timar ve Zeamet sahibi beylerin mülkiyet ve tasarrufuna son verme ve araziye halka dağıtma ve böylece bir çeşit toprak gütmeye, yahut yapılmış islahattan geri dönme... gibi zirai sosyalizm ile ilgili hareketlere şahit olmaktayız.¹⁶

2. Fetret Devri Cemiyet Yapısı:

Ankara felaketinden Çelebi Sultan Mehmed'in vaziyete hâkim olduğu zamana kadar süren on seneyi aşkın Fetret Devri'nde Anadolu'nun büyük sıkıntıları geçirdiği muhakkaktır. Fakat bunları birer vaka olarak kronolojik surette anlatmak ve hele halkın hayatında yarattığı tesirleri tesbit etmek mümkün değildir. Ancak şunu söyleyebiliriz ki; hem Timur'un ölçsüz yağmaları ve hem de cemiyetin kendi içinde meydana gelen soygunları ve çapulcu hedefli karışıklıklar, Osmanlıların taht mücadelesi, Anadolu beyliklerinin karşılıklı siyasî ihtiras çekişmeleri gibi olayların sosyal düzeni bozdukları, hattâ içtimaî sefaletlerin çok arttığı muhakkaktır. Böyle hallerde mühim ölçüde göçlerin vukua gelmesi, kazalar, vilayetler arasında bir taraftan diğerine nüfus hareketlerinin cereyan etmiş olması tabiidir ve Anadolu'nun şu on senelik hayatında bunlar bol bol olmuştur.¹⁷

I. Murad'ın son zamanlarında ve Yıldırım Bayezit Devri'nde fetihler fazla genişlediğinden dolayı Timur'un Anadolu'yu yağma ve tahribi yıllarında Rumeli tarafının büyük sayıda bekar kabileleri veya aile göçleri halinde Türk nüfusu geçmekle beraber tabii olarak, Fetret Devri'nde siyasî karışıklıkların hükümetin göçmen aileleri yerleştirmek ve bekarlara iş bulma meseleleriyle meşgul olmasına imkân vermiştir.¹⁸

İsmail Hami Danişmet, Âli'den bir nakil yapıyor. Buna göre Yıldırım Bayezit, halkın dertlerine tercüman olmaktadır: "Maldarların müsadere edüp mallarını almağa ve baç ü haraç... da reayaya ecdad-ı izamından ziyade teklifler kılınmaya..." Bu tercümanlığı tahlil eden müellif, Padişahın "bütün kadınların toplanıp yakılmasını" düşünecek kadar endişelendiğini işaret etmektedir. XI. Asrın sonlarına doğru beliren bu hoşnutsuzluklar üzerine "yapılan işlerden rüsum alma" kaidesi konuyor. Şeyh Bedrettin'in çocukluğuna rastlayan bu şikayet anlarının sonraki Fetret günlerinde daha da gerginleştiği şüphesizdir.¹⁹

Netice olarak diyebiliriz ki; sosyal sınıf ve tabakalar arasında muvazene Osmanlı Devleti'nin nüvesi, başlangıcı sayılan 1299 (H. 699) tarihinden Şeyh Bedrettin'in çocuklu-

¹⁵ Fındıkoğlu, Z. F., a.g.e., s. 32-33

¹⁶ a.g.e., s. 10

¹⁷ Akdağ, M., a.g.e., C. I, s. 337

¹⁸ a.g.e., C. I, s. 334

¹⁹ Fındıkoğlu, Z. F., a.g.e., s. 32

ğuna rastlayan devrede nisbî şekilde de olsa teessüs ederken 1400-1416 arası vukuat sırasında düzen bozulmuş daha sonra çelebiler arası rekabet sonunda Musa Çelebi ile Mehmet Çelebi âdeta birbirini zıt ekonomik menfaatleri temsil eden iki siyasî fırka temsilcisi gibi mücadele sahnesine atılmıştır. Buna tâ Selçukogulları Devri'nden beri dikkati celbeden dinî hareketlerin, bu hareketlerin mülkiyet düzeni veya nizamsızlığı karşısında takındığı tavırları eklediğimiz takdirde Şeyh Bedrettin ve müritlerinin mümessilliğini yaptıkları sosyal kımıldanışların aydınlatılması güç olmayacaktır.²⁰

B- ŞEYH BEDRETTİN VE TARAFTARLARININ FAALİYETLERİ

1. Şeyh Bedrettin'in Kazaskerliği ve Faaliyetleri

Şeyh Bedrettin, değerli bir âlim olmasının yanısıra, Musa Çelebi'nin kazaskerliğinde bulunmuş, bu esnada önemli faaliyetler göstermiştir. Çelebiler rekabetinde hadiselerin merkezi durumunda görülür. Önceleri dost olan iki çelebi (Musa ve Mehmet Çelebi) müşterek gayenin elde edilmesinden sonra tekrar ihtilafa düşüyor. Bu ihtilaf önce Şeyh Bedrettin'i Rumeli Kazaskerliği'ne getirmekle ve Süleyman'ın tahtına geçmekle başlayan bir istikamet takip ediyor.²¹

Kısa bir devre içinde Mehmet Çelebi ve Musa Çelebi, âdeta iki çeşit politikaların lideri gibi görünmektedir. Musa Çelebi halka, kitleye değer veriyor. Hattâ bu değer vermede Müslüman ve Hıristiyan ayrılığı gütmüyor. Buna karşılık Mehmet Çelebi toprak sahiplerine kıymet vermektedir. Eğer Hıristiyan unsurlar arasında toprak sahipleri varsa onların da Mehmet Çelebi'den hoşlanacakları akla gelebilir.

Mamafih bahis konusu olan daha ziyade Tımar ve Zeamet sahipleri olduğuna göre herhangi bir Hıristiyan desteği Mehmet Çelebi için akla gelmez. Anlaşıldığına nazaran Musa Çelebi'nin mal ve mülklerinden mahrum ettiği tımarlı ve zeametliler Mehmet Çelebi'ye taraftarlık etmektedirler. Buna göre Süleyman Çelebi iktidarını yabancılarla siyasî ve diplomatik münasebetlere dayandırmak isterken Musa ve Mehmet Çelebiler daha ziyade sosyal yapının bazı tabakalarına istinad etmek istiyorlar.²²

Süleyman Çelebi ile karşılaştığı zaman halk yığınlarının Osmanlı aristokrasisi aleyhine tahrik etme sanatında çok muvaffak olan bu sanatında Şeyh Bedrettin'den ve cemaatinden de faydalandığı zannedilen Musa Çelebi, bu defa kin ve nefretlerini uyandırdığı tımarlı ve zeametlilerin Mehmet Çelebi'yi tutmalarına sebep oluyor. Çamurluova'da vukua gelen son savaş Musa Çelebi'nin öldürülmesi ile sona erecek bu suretle Musa Çelebi'nin Şeyh Bedrettince de ideoloji bakımından desteklenen rejimi nihayetlenecek.²³

Şeyh Bedrettin'in, Musa Çelebi ile Avrupa Türkiyesini idare ettiği zaman bazı icraata giriştiği daha doğrusu Musa'nın yaptıklarını desteklediği anlaşılıyor. Tımarlı zümreye kitleyi tercih ettiği müsbet olarak ileri sürülebilir.

Müslüman ve Hıristiyan köylü kitlelerine dayanarak iş başına gelmiş olan Musa Çelebi'nin eski Osmanlı aristokrasisini temsil eden beylere karşı gösterdiği şiddetle onları kendisinden soğuttur. Bazılarının Bizans'la Sırbistan'a ve kimisinin de Mehmet Çelebi'ye ilticası, Bizans İmparatoru ile Sırp kralının ve Rumeli hudutlarındaki Türk beylerinin bir müddet sonra Mehmet Çelebi'ye taraftar olması gibi vaziyetlerde de garp müelliflerinden bazıları bir inkılâp fikirlerinin tesirlerini sezmektedirler.

²⁰ a.g.e., s. 33

²¹ a.g.e., s. 11

²² a.g.e., s. 10

²³ a.g.e., s. 12

İşte yukarıdaki esaslara dayanan umumî propaganda hareketi, Musa Çelebi'den sonra başlamış olmakla beraber, bu fikirleri büyük bir siyasî hareket şeklini almadan evvel de halk arasında intişara başlamış olabileceği ve hattâ Musa Çelebi'nin İstanbul ve Edirne Civarındaki ilk mağlubiyetlerinden sonra yapılan siyasî propaganda da Müslümanlarla beraber Hıristiyanları da kazanmak için, Şeyh Bedrettin'in ilginç ve cazip fikirlerinden istifade edilmiş olmak ihtimali tahmin edilmektedir.²⁴

Çelebi Mehmed'in kardeşlerine galebe çalarak saltanatı elde etmesi üzerine Bedrettin de büyük çocuğu ile İznik'e sürüldü. Ve orada oturmağa mecbur tutularak göz hapsine alındı. Şeyh burada boş durmuyor gizli gizli adamlar ve müritler yetiştiriyordu. Nihayet en becerikli adamları vasıtasıyla halk arasında propaganda yapmaya başladı ve bu arada Börklüce Mustafa adlı adamını Aydın'a yolladı. Mustafa Aydın ve Karaburun'da etrafına binlerce kişi toplamağa muvaffak oldu.²⁵

2. Şeyh Bedrettin'in Talebeleri ve Müritleri:

Şeyh Bedrettin kazasker iken onun aracılığı ile maaş ve tımar elde etmiş olanların hepsi onun bayrağı altında saflarını tertip ediyorlardı.²⁶

Onun bazı "Dai"leri bulunması pek tabiidir. En azından İznik'teki sürgün hayatı sırasında gevşeyen siyasî kontrollerden faydalanan ziyaretçilerin bulunacağı hatıra gelebilir.

Gerçekten İznik'teki sürgün hayatında Şeyh Bedrettin'in başına birçok kimseler toplanıyor, uzak yerlerden kendisine türlü hediyeler geliyor ve herkes onun ziyaretine koşuyordu. Sayıları binleri bulan bu mürit ve dervişler üzerinde şeyhin nüfuzu o derece kuvvetliydi ki, bu adamlar, Allah birdir dedikten sonra, peygamberliği ancak şeyhlerine lâyük görüyorlardı. Şeyhe ve halifelerine uyanlar arasında Türklerden ziyade Yahudi ve Hıristiyanlar görülüyordu ki bu da onların bol huzur ve kolayca servet temini gibi vaadlerini çok cazip bulmalarından ileri geliyordu.

Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal gibi propagandacılar, Şeyhten aldıkları ilham ve hızla az zaman içinde binlerce kişiyi ayaklandırmaya muvaffak olmuşlardır. Bunlar arasında mansıp ve mevkilerinden düşmüş bir takım gayri memnunlar ve medrese talebeleri dahi vardı. Şeyh Bedrettin her murada ermek isteyenin kendisine başvurmasını, kendisinin halife olduğunu ve Aydın ilinde ayaklanan Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in dahi kendi adamlarından, hidayet kılavuzlarından bulunduğunu ilân ediyordu.²⁷

O, tarikat bağluları arasında büyük bir şöhrete sahip olduğundan bir hayli talebesi olduğu gibi, tarikatçe de birçok müridi vardı. O devirde yaşamış olan Dukas'ın anlattığına göre: Börklüce Mustafa, Karaburun halkından ve aşağı tabakadan bir adamdı. Şeyh Bedrettin adına yaydığı tarikata da yine kendisi gibi aşağı tabakadan insanlar içinde Saruhan cihetlerinde bir takım taraftarlar bulmuştu. Rum tarihlerinden anlaşıldığına göre Börklüce, en büyük mutasavvıfların kabûl ettikleri hattinde dışına çıkarak, hangi dinden olursa olsun kendi tarikatının müritliğine kabûl ediyordu. Hıristiyanların Hakk'a ibadeti inkâr edenlerin dinden hariç kalacaklarını söylemekteydi.²⁸

Börklüce Mustafa, tilmizlerinden bir kaçını Sakız Adası'ndan hâkim ve rahipler arasından mühtediler celbi için oraya gönderdi. Bu temsilcilerden ikisi, başları çıplak

²⁴ Danişment, İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1947, C. I, s. 162

²⁵ İ.A., *Bedrettin Simavî Mad.*, s. 444

²⁶ Hammer, J. Von, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983, C. II, s. 422

* Davet edici, okuyucu, propogandist

²⁷ İ.A., *Bedrettin Simavî Mad.*, s. 446

²⁸ Namık Kemal, a.g.e., C. I, s. 287

ve ayakları bir çuha parçasına sarılı olduğu halde o vakitler Sakız'dan Torlutaş manastırında bulunan bir Giritli keşişi ziyarete gittiler. Temsilcilerden biri rahibe:

"Ben senin gibi keşişim. Senin Allah'ına ibâdet ediyorum. Ve geceleyin deniz üzerinde ayaklarımla yürüyerek seni görmeye geliyorum", dedi.

Rum keşişi buna kanaat getirmiş ve -eskiden Sisam Adası'nda beraberce bir istiğrak hayatı geçirmiş oldukları- Börklüce Mustafa'nın geceleyin kendisi ile görüşmek için yürüyerek denizi geçmekte olduğunu müverrih Dukas'a temin eylemiştir.²⁹

Börklüce Mustafa'dan başka Bedrettin'e Torlak Hu-Kemali yahut Kemali Hubbettin isminde bir Yahudi mühtedisi pek çok yardım etti. Bu Yahudi, o vakit büyük fırkalara ayrılarak ve her tarafta yeni mezhebi neşrederek Asya'da dolaşan dervişlerin başına geçti. Mezhep, eşitlik ve fakr (fakirlik) kaidesi üzerine tesis edilmiş olup, kadınlar müstesna olmak üzere, her şeyde istiğrak (ortaklık) ta'lim ediyordu.³⁰

Börklüce Mustafa'nın 1411'de Edirne'de kazaskerlik kethüdalığında bulunduğu zikrediliyor. Fakat, Torlak Kemal için 1416'dan önceye ait herhangi bir işarete sahip değiliz. Muhakkak olan bir şey varsa o da Şeyh Bedrettin'in açık veya gizli bir teşkilatla alâkadar olduğu, Fetret yıllarında ve belki daha önceleri bu teşkilatın Musa Çelebi için çalıştığıdır.³¹

Bedrettin ile mahremlerinin gizli gizli maksatları Avrupa ve Asya'da hükümet tesis etmek olduğundan, Hıristiyanları, ve bilhassa imparatorları padişah ile iyi geçindirmekte olan Rumları elde etmekte. Şu maksada ulaşmak için Dervişler, Hıristiyanların Allah'a ibâdet ettiklerini inkâr edenlerin kâfir olduklarını ilân ve kendilerine iltihak için gelen Hıristiyanları semadan nazil olan melekler gibi kabûl ettiler.³²

III. BÖLÜM

ŞEYH BEDRETTİN HAREKETLERİ

A- ŞEYH BEDRETTİN HAREKETİNİN ZUHURU

1.Şeyh Bedrettin'de Fikrî Yapının Oluşumu:

Garp'ta ve Şark'ta din, ırk tefriki yapılmaksızın külli bir dünya görüşü ilk karakteri hemen hemen aynı olan bir "misticizm-mysticisme" çığırından bahsedilmektedir. İslâmiyetin çıkışından önceki İran'ın Mani'si ile XV. asır başlangıcındaki Türklerin Şeyh Bedrettin'i bu nevi düşünme zincirinin iki halkası olarak göz önüne almak, belli bir felsefî problemin din ve ırk ayrımı yapılmaksızın arz ettiği "devamlılık, süreklilik-continuite" üzerinde durmak mümkündür. Bilgi ve Din Sosyolojilerinin metodolojik düşüncesine de uygun olan bu meseleler devamlılığı içinde Şeyh Bedrettin'in mistik felsefesi ele alınabilir.³³

Bir düşünce sisteminin ve hareketin özüne tesir eden yabancı unsurlar, dolaylı etkisine rağmen, meselenin anlaşılmasında faydalı olabilir. Bu bakımdan kısa da olsa Şeyh Bedrettin hareketi ile ilgili olarak İslâm'da iç ve dışta beliren cereyanlar ve İran'ın İslâm öncesi ve sonrası kültürüne temas etmek gereğini görüyoruz.

Karşı zıt, tefsirci tesirler aynı din sistemi veya felsefî doktrin içinden, kendiliğinden geleceği gibi İslâmiyetin yayıldığı sahaların eski kültür varlığından da gelebilir. Nitekim, İslâmiyet bahis konusu olurken aynı kaynak ikiliği ile karşılaşıyoruz. Alı-

²⁹ Hammer, J. Von. a.g.e., C. II, s. 420-21

³⁰ a.g.e., s. 420

³¹ Fındıkoğlu, Z. F., a.g.e., s. 31

³² Hammer, J. Von. a.g.e., C. II, s. 420

³³ Fındıkoğlu, Z. F., a.g.e., s. 25

şılmış ifade ile Devr-i Saadet Müslümanlığının, yani Hz. Muhammed ve halifeler devrinin düzeni, aynı doktrin yapısına bağlı faktörlerin tesiri ile değişmeye başlıyor, yahut bu düzen İslâmiyet'in yayıldığı memleketlerin medeniyetleri ile yeni bir muvazene kurulmasını hedef edinecektir.

An'anevî görüş, bu iki düşünceden birincisine taraftardır. İslâmiyet tarihi boyunca ortaya çıkan bütün mezhep ve tarikatlar yine İslâmî düşüncenin çevresi içinde belirmişlerdir. Bunların çoğunda hâkim olan tasavvuf tamamıyla İslâmî bir kaynağa sahiptir. Aksi görüş, İslâmiyet'in yayıldığı yabancı medeniyet ve kültürlerden gelme, sızma, aktarma fikirlere yer vermektedir.

İster aynı dinî kültür halkası içinde kendiliğinden belirsin, ister yabancı kültür halkaları ile uzak veya yakın temasların eseri olsun beliren her nevi sosyal temayüller içinde en mühim ve hayati olanı hiç şüphesiz içtimaî yapıyı teşkil eden strata'ların sosyal sınıf ve tabakaların ahengindeki bozulma ile ilgisi bulunmaktadır.³⁴

İslâmiyetin yayıldığı sahalar biri müşrik Arapların bulunduğu ülkeler, diğerleri İran ve Turan olmak üzere üç noktada tesbit edilmektedir. İslamiyet, askerî ve siyasî hareketlerle yayıldıkça gerek bu üç çevre içinde, gerek başka taraflardan gelme menfi, yani yıkıcı duygularla örülü, eski medeniyet ve kültürün havası ile dolu veya müsbet yani herhangi bir kin duygusundan uzak tesirlere ister istemez maruz kalacaktı. İslamiyetin doğduğu ve kurucusunun ırkça mensup bulunduğu Araplığı, keza Ortaasya'da karşılaştığı Türkçülüğü ve Turan dünyasını, keza Musevî, Hıristiyan ve Mecusî çevrelerini bir tarafa bırakarak yalnız İran üzerinde durduğumuz takdirde Şeyh Bedrettin hareketini de aydınlatan cereyanların içine düşmüş olacağız.

Bizi ilgilendiren içtimaî mesele yönünden belirecek hareketlerin zinciri, İslâm öncesi İran'da da esasen mevcuttur. Meselâ; Mani cereyanı İslâmiyet'in zuhurundan çok önce Zerdüşlük ve Hıristiyanlık karşısına çıkmış, zamanın otoritesince hoş görülmemiş, Sasaniler devrinde M.240'da karşı cereyanın rehberi İran'dan çıkarılmıştı. Bir müddet sonra tekrar dönen Mani'nin yakalanıp asıldığı mâlûmdur. Hadiseden üç asır sonra, için için yaşatılan Mani cereyanının -ki umumiyetle Maniheizm diye tanınır- yine belirdiği, Mazdekin aynı cereyanı Nuşirevan zamanında bütün İran'a yaydığı görülmektedir. Dini ve mezhebi hareketlerin Şark'ta hemen daima siyasî davranış ve aksiyonlarla beraberliği icabı Maniheizm gibi Mazdeheizm'in de politikalaşması İslâmî devrede de devam edecektir.³⁵

İntisap etmiş olduğu Şeyh Ahlâtî, Bedrettin üzerinde yalnız felsefî kültürü itibarıyla değil, belki siyasî hareketleri bakımından da ezici tesirlerine ihtimal veriliyor. Onun kılavuzluğu ve müşridliği ile "İlahî cezbeyi idrâk" etti, tasavvuf icazetini ondan aldı.

Şeyh Bedrettin'in hayat şeridi üzerinde 1391 tarihinin kendisini ve asıl tasavvuf-tan sosyal tasavvufa içtimaî ve siyasî bir mistisizme sevk etmesi yönünden büyük bir ehemmiyeti olduğuna işaret etmek gerekir. Ahlâtî ile teması Mısır'da vaki oldu. O sene, "ulema" zümresinden "mütasavvıfâ" grubuna geçmiş, bu geçiş ve istihalenin gerektireceği hareket ve aksiyon psikolojisi yavaş yavaş örülmeğe başlamıştır. 1391-1416 arasındaki psikolojik değişme, panteist kâinât görüşünün bir bakıma tabii neticesi olan panteist ve âlem-şümül derhal realiteye geçmesini arzulayan gergin bir ütopyizm temayülüne meydan vermektedir.³⁶

³⁴ a.g.e., s. 3-4

³⁵ a.g.e., s. 5-6

³⁶ a.g.e., s. 13

2. Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in Baş Kaldırması:

Bedrettin'in hareketinin mesuliyetini deruhte etmek ve ona yol açmak için bir âlet lazımdı. Bunun için İzmir Körfezi'nin güney ucunda ve Sakız Adası'nın karşısında Karaburun'u teşkil eden Stilarus Dağı üzerinde doğmuş aşağı tabakadan bir Türkü seçti. Bedrettin bu Türk'te kendi mezhebinin vaizliği için lazım olan taassup ve coşkunluk bulmuş olduğundan, kendisine kethüda, vekil, dinî nazariyelerine nâşir yaptı. Börklüce Mustafa denilen bu şiddetli mutaassıp, derhal kendini baba ve ruhani sahip ilân etti.³⁷

Hayli mürayilik ederek, Aydın Vilayeti'nin çoğunu kendisine döndürdü. O yerde velilik (velayet) davası ederek halkı ibâhet mezhebine davet eyledi, hattâ illerde meşhur oldu.³⁸ Bunun fesadını işiten Sultan Mehmet (Çelebi) te Bayezit Paşa'yı Börklüce'nin üzerine gönderdi. Bunlar da Karaburun'a vararak buluştu. Mübalağalı cenk ettiler. İki taraftan çok adam ziyan oldu. En sonunda Börklüce cenk arasında bulundu, helak oldu ve bölge (iklim) fesatçılardan temizlendi. Ve de Hu Kelam derlerdi, bir Torlak vardı; kendi sınarı birkaç yüz torlaklar ve uşaklar yanınca çegler, tambüre (çegane)ler ile illerde gezerek, türlü fesatlar ederlerdi.

Börklüce Mustafa'nın topladığı kuvvet hakkında üç binden on bine kadar muhtelif rivayetler vardır. Manisa taraflarında da gene bu teşkilata mensup Torlak Kemal ismindeki Yahudi binlerce taraftar bulmuştur.³⁹

Bir başka kaynaktan Çelebi Sultan Mehmet, fesattan haberdar olunca Sırp kralının oğlu ve Saruhan valisi Sisman'a bu cüretkâr mutaassıpların üzerine yürümesini emretti. Sisman altı bin müttelik tarafından müdafaa edilen Stilarus Dağı geçitlerine sapsmış olduğundan teknil askeriyeye beraber katledildi. Bu muvaffakiyet yeni mezhep saiklerinin cüretlerini artırarak yeniden birçok kimselerin onlara tabi olmalarına sebep oldu.⁴⁰

Rum tarihlerinin anlattığına göre, Börklüce'yi tarikat ve hakikat namına meydana koyduğu yanlış yoldan döndürmeye çalıştılsa da fayda vermedi. Nihayet Alaşehir'de bir deve üzerinde çarşıya gererek, birçok eziyetlerle dolaştırıldıktan sonra öldürdüler.⁴¹ Börklüce Mustafa'nın tilmizlerinden itikadlarını terketmeyenler gözünün önünde katledildiler. Bunlar:

“-Dede Sultan; eriş imdadımıza” diye kendilerini öldüren hançerlerin üzerlerine atıyorlar ve mezhebi itikadlarını ve önlerinde vefat eden üstadlarına rabitalarını bu suretle kanlarıyla te'kid ediyorlardı. Mustafa'nın vefatı fırkasının kuvvetini kırmış olmakla beraber arkasına kalanlar arasında onun henüz bu dünyada olduğu rivayeti dolaşıyordu.

Mustafa'nın işkence idamdan sonra Bayezit Paşa, Şehzade Murad'ın ordusunu mutaassıpların mütteliki Yahudi Torlak Kemal üzerine götürerek, onu üç bin dervişle beraber Manisa'da mağlup etti ve asıldı.⁴²

3. Şeyh Bedrettin'in Ayaklanması:

Börklüce Mustafa Karaburun'da etrafına binlerce taraftar toplayarak isyân bayrağını açıp devletin başına büyük bir galie çıkardığı sırada Şeyh Bedrettin'de İznik'ten kaçıp Kastamonu hükümdarı İsfendiyar Bey'in delaletiyle Sinop limanından bir gemiye binerek Eflak sahillerine çıkmış ve ondan sonra da Mirçe'nin yardımıyla

³⁷ Hammer, J. Von, a.g.e., C. II, s. 420

³⁸ Mehmet Neşri, Neşri Tarihi; (Hazırlayan M. Altan Köymen) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., C. II, s. 67

³⁹ Danişment, İ. Hami, a.g.e., C. I, s. 162

⁴⁰ Hammer, J. Von, a.g.e., C. II, s. 422

⁴¹ Namık Kemal, a.g.e., C. I, s. 289

⁴² Hammer, J. Von, a.g.e., C. II, s. 422

Silistre üzerinden Deliorman'a geçip Rumeli'deki taraftarlarının başında hükümeti zapt etmek üzere Edirne üzerine yürümeye başlamıştır.⁴³

Tarihçi Neşri; Ağaçdenizi'ne (Deliorman'a) girmiş olan Simavna Kadısı-oğlu, birkaç bedbaht sufi aydınları etrafa gönderdi. "Şimdiden sonra bana gelin itaat etin; padişahlık bana verildi, yeryüzüne ben halife olsam gerek. Her kimse sancak ve subaşılık gerek ise benim yanıma gelsin. Her kimin ne gaye (maksud)si varsa gelsin, zira şimdiden sonra isyân sahibi (sahib-i Huruc)yim. Ve Börklüce Mustafa da Aydın İli'nde baş kaldırdı; o da benim müridimdir. Benim için baş kaldırmıştır, dedi. Sonra Ağaçdenizi (Deliorman) içinde durarak yanına hayli maiyet (hadem ve haşem) topladı. Hülâsa aşağı tabakalar (evbaş) ve baldırı çıplaklar (eclaf)dan hayli bir topluluk (cemiyet) husule geldi. Ve Musa Bey yanında kazasker iken tımar alıverdiği kimseler hep yanına dirildiler. Ama yanına varanlar, bunun hiçbir işinde hayır olmadığını gördüler; beyliğe kasdetmek ister. Simavna Kadısı-oğlu'nu hemen tutup Serez'de (bulunan) Sultan Mehmed'e getirdiler.⁴⁴ şeklinde ifade eder.

Çelebi Sultan Mehmed'in Deliorman üzerinde bizzat yürüdüğü veyahut bir rivayete göre de kuvvet sevk ettiği anlaşılmaktadır. Bedrettin'in hile veyahut baskınla tutulduğu rivayet edilir. Bir rivayete göre de kuvvet sevk ettiği Karaburun ve Manisa hareketlerinin tenkili şeyhin etrafındaki taraftarların dağılmasına ve bu suretle Bedrettin'in kolayca tenkil edilmesine sebep olmuştur. Şeyh Bedrettin yakalandıktan sonra şahsiyetinin ehemmiyetinden dolayı Çelebi Sultan Mehmed'in emriyle ulema-dan mürekkep bir heyet tarafından sorguya çekilip muhakeme edilmiş ve hattâ pek tuhaf bir rivayete göre idam fetvasını kendisi de imza etmiştir.⁴⁵

Acemden yenile gelmiş bir âlim (danişment) vardı. Mevlana Haydar derlerdi. Sultan Mehmet yanında olurdu. Sultan Mehmet ona ve bunun gibi iş edenin hali şer'an nicedir? Bu da aslında bir danışmed kişidir." diye sordu.

Mevlana Haydar, "bunun öldürülmesi şer'an hilal amma malı haramdır" dedi ve kendisi de öyle fetva verdi. Bunun üzerine Simavna Kadısı-oğlu'nu pazara ileterek bir dükkan önünde astılar.⁴⁶

4. Şeyh Bedrettin Hareketinin Önemi ve Tesirleri:

Bedrettin'in ilmi sıfatı hayatını kurtarmış ve menfasında bir maaş tahsisine sebep olmuştu. Fakat Bedrettin çok geçmeden sürüldüğü yerden kaçtı. Gizli niyetlerini icra mevkiine koymak için kâfi miktarda taraftar bulacağına emin olduğundan fâkih ve hâkim sofî olmak üzere haiz bulunduğu şöhreti maharetle kullanarak hârisâne tasavvurlarını yeni bir mezhep esası üzerine kurdu.⁴⁷

Şeyh Bedrettin ihtilali, Osmanlı Devleti'nin iç bünyesine ait mühim hadiselerden biridir. Şeyh Bedrettin'in bu günkü komünizme benzeyen bir sistem kurmaya ve bunu propaganda ve ihtilal yoluyla devlete empoze etmeye çalışması Fetret Devri'nin ortaya çıkardığı içtimaî bozukluklarla alâkalıdır... İsyân Türkiye'nin harici düşmanlarının çoğu tarafından teşvik görmüş ve desteklenmiştir.⁴⁸

Zamanımızda zuhur eden Vehhabiler isyânı istisna edilirse, Börklüce Mustafa ihtilalinin -dini bir bidatten ileri gelmiş olmak itibarıyla- Osmanlı tarihinde diğer bir

⁴³ Danişment, İ. Hami, a.g.e., C. I, s. 179

⁴⁴ Mehmet Neşri, a.g.e., C. II, s. 68

⁴⁵ Danişment, İ. Hami, a.g.e., C. I, s. 180

⁴⁶ Hammer, J. Von, a.g.e., C. II, s. 419

⁴⁷ Öztuna, Y., Büyük Türkiye Tarihi, C. II, s. 377

⁴⁸ Danişment, İ. Hami, a.g.e., C. I, s. 180

misali yoktur. Şarkın son çağ tarihinde reisleri ve taraftarları dervişlerden mürekkep olan isyân da yalnız budur.⁴⁹

Hiç şüphesiz Osmanlı Devleti'nde zuhur eden isyanların en tehlikelilerinden biri olan bu isyân, âsîlerin hâinâne niyetlerini dini taassup perdesi altında gizlemiş ve bunu hayrete şayan bir şabır ve maharetle tertip ve hazırlamış olmalarıyla da fevkalâde bir şeydir.⁵⁰

Şeyh Bedrettin olayı din toplum münasebetini de ortaya çıkarmaktadır. Din sosyal bir kurum olarak Osmanlı toplum yapısında sosyal hareketleri yoğunlaştırma, hattâ başlatmada birinci derecede rol oynayacaktır. Bunun başlangıçlarını Babailer ayaklanmasında olduğu kadar, Şeyh Bedrettin hareketinde de gözleyebiliriz. Osmanlı toplumu bu tür dinî ayaklanmalara sonuna kadar açıktır...⁵¹

Osmanlı tarihi boyunca etnik-mezhep ve dinî hareketler, kırmızı bir şerit gibi bir uçtan bir uca doğru gitmektedir. Merkezî otorite gücünü yitirdikçe veya çaresiz kaldığı andan itibaren çevrede yeni güç noktaları ortaya çıkmakta ve bunlar sosyal düzeni etkileyebilmektedir.⁵²

Denilebilir ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan hemen sonra patlak veren Türkmen-Oğuz ikililiği dini-mezhep bazında gelişirken Fetret Devri'nin iktidar çekişmeleri ve daha sonra Bedrettin'in ayaklanmaları ve nihayet toplumun bütün katlarına yayılan Celali ayaklanması sosyal gerginliğin güçlenmesine katkıda bulunmuştur.⁵³

Şeyh Bedrettin'in ölümünü takip eden asır, yani 1416-1516 arası, her ne kadar Osmanlı idaresinin ikinci kuruluşu ve yükseliş safhası ise de bu safhanın aynı zamanda yeni antitezlere gebe olduğu da görülmektedir. Nitekim, Yozgat çevresindeki bir belirti, bizi yine politikacı bir şeyh ile karşılaştırıyor: Şeyh Celâl 1416-1516 arasında Şeyh Bedrettin'e işaretle Bedrettin yahut onun doğuş yerine izafetle Samavenî, Samavnî diye vasıflandırılan taife, bundan böyle Celâlî diye yâd edilecektir. Bu tarzda adlandırma, yalnız mevcut düzene karşı çıkan askerî siyasî davranış dolayısıyla değil Şeyh Bedrettin hareketini vasıflandıran dinî-siyasî psikolojinin de sürekliliği vesilesi iledir.⁵⁴

BİBLİYOGRAFYA

- Akdağ, M., *Türkiyenin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, 3. Bsk., Ankara 1979, C.I, s. 313
 Danişment, İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1947, C. I, s. 162
 Fındıkoğlu, Z. F., *Sosyalistler-II Şeyh Bedrettin*, Türkiye Harsî ve İçtimai Araştırmalar Derneği Yay., S. 62, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1965, s. 2
 Gökbilgin, M.T., *Türk Kültürü ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul Ü. E.F. Yay., İstanbul 1977, s. 72
 Hammer, J. Von, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983, C. II, s. 422
 İslâm Ansiklopedisi, *Bedrettin Simavî Mad.*, C.II, s. 444-445.
 Mehmet Neşri, *Neşri Tarihi*; (Hazırlayan M. Altan Köymen) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., C.II, s. 67
 Namık Kemal, *Osmanlı Tarihi*, Hürriyet Yay., I. Bsk., ist. 1971, C.I, s. 287
 Öztuna, Y., *Büyük Türkiye Tarihi*, C.II, s. 377
 Türkdoğan, O., "Sosyal Hareketler Olarak Celâlî Ayaklanmaları", *Türk Dünyası Tarih Der.*, İstanbul, Mart 1988, S. 15, s. 33

⁴⁹ Hammer, J. Von, a.g.e., C. II, s. 424

⁵⁰ a.g.e., s. 419

⁵¹ Türkdoğan, O., "Sosyal Hareketler Olarak Celâlî Ayaklanmaları", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul, Mart, 1988, S.15, s. 33

⁵² a.g.m., s. 35

⁵³ a.g.m., s. 36

⁵⁴ Fındıkoğlu, Z. F., a.g.e., s. 38